

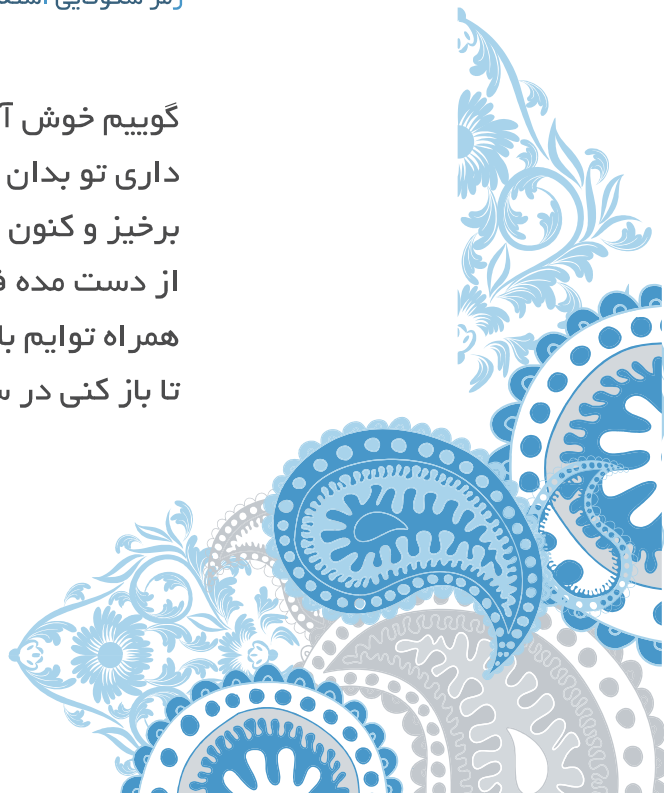

آموزش و آزمون
فارسی ۹
نهم
برای دانش آموزان تیزهوش

از مجموعه ی (رشادت)
رمز شکوفایی استعدادهای دانش آموزان تیزهوش

گوییم خوش آمد ای محصل
داری تو بدان کتاب کامل
برخیز و کنون فارسی آموز
از دست مده فرصت امروز
همراه توایم با رشادت
تا باز کنی در سعادت

زهرا سلطانی مطلق

به نام خداوند جان و فرد کرین برتر اندیشه برنگذرد

مقدمه

سپاس و ستایش داندۀ علم‌ها را سزاوار است. همان که اندیشیدن و آموختن را در نهادمان بنا کرد تا بیاموزیم؛ بهترین‌ها را برگزینیم و آموخته‌هایمان را در بین اهل دانش گسترش دهیم.

از آنجایی که آموختن زبان و ادبیات و به کارگیری صحیح آن‌ها در هر جامعه‌ای، پایه و اساس فراگیری سایر علوم است؛ بر آن شدیم تا کتاب آموزشی «فارسی نهم برای دانش‌آموزان تیزهوش» را فراهم آوریم.

کتاب حاضر که از مجموعه کتاب‌های «رشادت» است؛ با کوشش سرکار خانم زهرا سلطانی مطلق، زیر نظر دبیر محترم مجموعه رشادت به رشته‌ی تحریر درآمده است.

این کتاب، مجموعه‌ای از تمرین‌ها و فعالیت‌ها است که دانش‌آموزان را به یادگیری، تکرار و تمرین هدایت می‌کند و موجب تثبیت و تعمیق یادگیری در آنان می‌شود.

از آنجایی که واژه «تیزهوشان» در عنوان اصلی کتاب ذکر شده است، مؤلف علاوه بر آموزش نکات ادبی، زبانی، دستوری و سایر مفاهیم که مربوط به محتوای کتاب درسی است، در سراسر کتاب سعی در تقویت مهارت‌هایی فراتر از مفاهیم کتاب درسی داشته است.

مهم‌ترین ویژگی‌های این مجموعه عبارت‌اند از:

۱- متناسب بودن محتوای کتاب با آخرین تغییرات کتاب فارسی نهم (سال سوم دوره‌ی اول متوسطه)

۲- شروع هر درس با پیش‌درآمدی از محتوای موضوعی درس برای تقویت روان‌خوانی و درک و دریافت دانش‌آموزان از مطالب هر درس

۳- شرح و بسط واژگان، اشعار و عبارات تمام دروس، روان‌خوانی‌ها و حکایات

۴- آموزش نکته‌های ادبی - زبانی هر درس

۵- تمرین‌های تشریحی که بر مبنای اصول و روش‌های علمی و عملکردی با هدف تقویت دقت و تمرکز ذهنی دانش‌آموز، در موضوعات: درک مطلب، نکات دستوری، نگارشی و کلیه‌ی مفاهیم درس فارسی تدوین شده است.

۶- آموزش نکته‌های املائی و ارایه تمرین‌های تقویت صحیح‌نویسی

۷- معرفی اجمالی شخصیت‌های ادبی هر درس و معرفی برخی از آثار آنان

۸- اختصاص یک فصل به معرفی «ادبیات بومی» به عنوان یکی از اهداف مؤلفان کتاب‌های درسی دوره‌ی متوسطه اول

۹- دارا بودن بیش از ۵۰۰ پرسش چهارگزینه‌ای و فعالیت همراه با پاسخ‌های تشریحی در پایان هر درس و در انتهای کتاب.

باشد که این مجموعه آموزشی در ارتقای سطح یادگیری دانش‌آموزان در زمینه‌های مهارت زبان‌آموزی مفید واقع گردد.

در این جا لازم می‌دانیم از مؤلف محترم، دبیر مجموعه و هم‌چنین از آقای شهنام دادگستر (ویراستار ادبی)، مهرانگیز سلمانی (ناظر علمی) و از خانم‌ها سکینه مظاهری (حروفچین و صفحه‌آرا)، رضیه صفریان (تصویرساز)، بهاره خدای و مینا هرمزی (گرافیک‌ها) و طویب عینی‌پور (نمونه‌خوان) که در به ثمر رساندن این مجموعه ما را یاری نمودند، تشکر و قدردانی کنیم.

امیدواریم معلمان گرامی، دانش‌آموزان و اولیای محترم با ارایه نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خود، ما را در غنی کردن این کتاب در ویرایش‌های بعدی یاری نمایند.

ما بدان منزل عالی نتوانیم رسید هم مگر پیش نهد لطف شما گامی چند

انتشارات مبتکران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	به نام خداوند جان و خرد ستایش؛
	فصل اول: زیبایی آفرینش
۱۷	آفرینش، همه تنبیه خداوند دل است درس اول؛
۲۶	حکایت: سفر پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس اول با پاسخ‌نامه تشریحی.....
۲۷
	درس دوم؛
۳۳	عجایب صنع حق تعالی شعرخوانی: پرواز پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس دوم با پاسخ‌نامه تشریحی.....
۴۱
۴۳
	فصل دوم: شکفتن
	درس سوم؛
۴۹	مثل آینه، کار و شایستگی حکایت: باغبان نیک‌اندیش پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس سوم با پاسخ‌نامه تشریحی.....
۵۵
۵۷
	درس چهارم؛
۶۳	هم‌نشین روان‌خوانی: دریچه‌های شکوفایی پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس چهارم با پاسخ‌نامه تشریحی.....
۶۹
۷۰
	درس آزاد: ادبیات پومی (۱)
	درس پنجم: آزاد
۷۷
	فصل سوم: سبک زندگانی
	درس ششم؛
۸۳	آداب زندگانی حکایت: شو، خطر کن پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس ششم با پاسخ‌نامه تشریحی.....
۸۹
۹۱

۹۵..... پرتو امید **درس هفتم:**

۱۰۱..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس هفتم با پاسخ‌نامه تشریحی

۱۰۷..... هم‌زیستی با مام میهن..... **درس هشتم:**

۱۱۱..... شعر خوانی: دور اندیشی

۱۱۴..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس هشتم با پاسخ‌نامه تشریحی

فصل چهارم: نام‌ها و یادها

۱۲۳..... راز موفقیت..... **درس نهم:**

۱۲۷..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس نهم با پاسخ‌نامه تشریحی

۱۳۳..... **نمونه آزمون نوبت اول:**

۱۳۵..... آرشی دیگر..... **درس دهم:**

۱۴۵..... حکایت: نیک‌رایان

۱۴۶..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس دهم با پاسخ‌نامه تشریحی

۱۵۱..... زن پارسا **درس یازدهم:**

۱۵۷..... روان‌خوانی: دروازه‌ای به سمت آسمان

۱۶۰..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس یازدهم با پاسخ‌نامه تشریحی

فصل پنجم: اسلام و انقلاب اسلامی

۱۶۹..... پیام‌آور رحمت **درس دوازدهم:**

۱۷۴..... حکایت: سیرت سلمان

۱۷۵..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس دوازدهم با پاسخ‌نامه تشریحی

۱۸۰..... آشنای غریبان، میلاد گل..... **درس سیزدهم:**

۱۸۷..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس سیزدهم با پاسخ‌نامه تشریحی

۱۹۳..... پیدای پنهان..... **درس چهاردهم:**

۱۹۷..... شعر خوانی: بود قدر تو افزون از ملایک

۲۰۰..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس چهاردهم با پاسخ‌نامه تشریحی

درس آزاد: ادبیات پومی (۲)

درس پانزدهم: آزاد

فصل ششم: ادبیات جهان

درس شانزدهم:

۲۰۵.....

۲۱۵..... آرزو

۲۲۱..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس شانزدهم با پاسخ‌نامه تشریحی

درس هفدهم:

۲۲۶..... شازده کوچولو

۲۳۰..... روان‌خوانی: دو نقاش

۲۳۱..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس هفدهم با پاسخ‌نامه تشریحی

نیایش:

۲۳۷..... بیا تا برآریم، دستی ز دل

نمونه آزمون نوبت دوم :

۲۴۱.....

۲۴۳..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۱)

۲۴۶..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۲)

۲۴۹..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۳)

۲۵۱..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۴)

۲۵۳..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۵)

۲۵۵..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۶)

۲۵۸..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۷)

۲۶۱..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۸)

۲۶۳..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۹)

۲۶۵..... پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۱۰)

۲۶۷..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۱)

۲۶۸..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۲)

۲۶۹..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۳)

۲۷۰..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۴)

۲۷۱..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۵)

۲۷۱..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۶)

۲۷۳..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۷)

۲۷۴..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۸)

۲۷۵..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۹)

۲۷۶..... پاسخ تشریحی پرسش‌های چهارگزینه‌ای (۱۰)

آزمون ورودی مدارس نمونه دولتی استان خراسان جنوبی، شمالی، سیستان و بلوچستان و هرمزگان..	۲۷۷
پاسخ تشریحی آزمون ورودی مدارس نمونه دولتی	۲۷۹
آزمون ورودی مدارس نمونه دولتی استان مازندران	۲۸۱
پاسخ تشریحی آزمون ورودی مدارس نمونه دولتی استان مازندران	۲۸۳
آزمون ورودی مدارس نمونه دولتی استان سمنان	۲۸۴
پاسخ تشریحی آزمون ورودی مدارس نمونه دولتی استان سمنان	۲۸۶
آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۶ - ۹۵	۲۸۸
پاسخ تشریحی آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۶ - ۹۵	۲۹۱
آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۷ - ۹۶	۲۹۳
پاسخ تشریحی آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۷ - ۹۶	۲۹۶
آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۸ - ۹۷	۲۹۹
پاسخ تشریحی آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۸ - ۹۷	۳۰۲
آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۹ - ۹۸	۳۰۴
پاسخ تشریحی آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۹۹ - ۹۸	۳۰۷
آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۱۴۰۰ - ۹۹	۳۰۹
پاسخ تشریحی آزمون ورودی تیزهوشان سال تحصیلی ۱۴۰۰ - ۹۹	۳۱۱

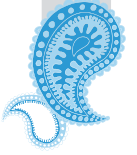
سایش

به نام خداوند جان و خرد

ملکا ذکر تو گویم که تو پاکی و خدایی
نروم جز به همان ره که توام راه نمایی

« سنایی غزنوی »

ملکا ذکر تو گویم که تو پاکی و خدایی نروم جز به همان ره که توام راهنمایی
«سنایی غزنوی»

معنی بیت: فراوندا، همیشه با یار تو سفن می‌گویم، زیرا تو پاک و منزّه هستی. در زندگی به همان راهی می‌روم که تو آن را به من نشان دادی.

قافیه: خدایی و راهنمایی ردیف ندارد
بیت، شش جمله دارد.

مَلِک: منادا و الف در ملکا ← حرف ندا

مَلِک: استعاره از خداوند

مصراع اول تلمیح به آیه «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» دارد.

مصراع دوم تلمیح به آیه «إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ، صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» دارد.

سنایی غزنوی

شاعر و عارف معروف ایرانی در قرن ششم است. نام او را عوفی مجدالدین آدم سنایی و حاجی خلیفه آدم نیز نوشته‌اند. از آثار او می‌توان به «حدیقه الحقیقه»، «مکاتیب»، «سیرالعباد الی المعاد» و... اشاره کرد.

ستایش

به نام خداوند جان و خرد

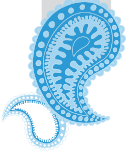

کزین برتر اندیشه برگذرد
خداوند روزی ده رہنمای
فروزنده ماه و ناپید و مهر
نینی، مرخجان دو بیننده را
که او برتر از نام و از جایگاه
میان بندگی را بایست بست
زدانش، دل سپر برنا بود

به نام خداوند جان و خرد
خداوند نام و خداوند جای
خداوند کیوان و گردان سپهر
به بینندگان، آفریننده را
نیاید بدو نیز اندیشه راه
ستودن نماند کس اورا چو هست
توانا بود هر که دانا بود

«شاهنامه فردوسی»

واژه‌نامه

خرد: دانایی	ناهید: نام ستاره‌ای
اندیشه: فکر، خرد	مهر: خورشید
کیوان: نام ستاره‌ای	ستودن: ستایش کردن
سپهر: آسمان	بُرنا: جوان
فروزنده: درخشنده	ندانند: نتواند

شرح بیت‌ها:

بیت (۱) به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه بر نگذرد

قالب شعر: مثنوی

قافیه: خرد و نگذرد ردیف ندارد.

شبکه معنایی (مراعات نظیر) بین واژگان جان و خرد و اندیشه

واج آرایی در تکرار واج (ر)

معنی بیت: مجموعه شعرم را با نام خالق و آفریننده جان و عقل شروع می‌کنم که فکر و اندیشه آدمی به پیزی بهتر و بالاتر از این نمی‌رسد.

بیت (۲) خداوند نام و خداوند جای خداوند روزی ده رهنمای

قافیه: جای و رهنمای ردیف ندارد.

آرایه تکرار در واژه خداوند

روزی ده: صفت فاعلی

معنی بیت: خداوند که مالک اسم و نام و مکان است و رازق روزی همه و ارشادکننده همگان است.

بیت (۳) خداوند کیوان و گردان سپهر فروزنده ماه و ناهید و مهر

قافیه: سپهر و مهر ردیف ندارد.

مراعات نظیر (تناسب یا شبکه معنایی) بین واژگان کیوان، سپهر، ماه، ناهید، مهر

گردان سپهر: ترکیب وصفی مقلوب. (هرگاه جای صفت و موصوف جابه‌جا شود و کسره بین ترکیب حذف شود، ترکیب وصفی مقلوب گفته می‌شود).

معنی بیت: خداوندی که صاحب آسمان گردنده و روشن‌کننده تمام سیاره‌هایی چون ماه، ناهید، خورشید و... است.

بیت (۴) به بینندگان آفریننده را نینیی، مرنجان دو بیننده را

قافیه: آفریننده و بیننده ردیف: را

بینندگان: دو چشم

مرنجان: رنج مده

معنی بیت: با دو چشم ظاهری خود، آفریننده را نمی بینی، پس پشیمان خود را آزار نده [باید خدا را با چشم دل دید].

بیت (۵) نیابد بد و نیز اندیشه راه که او برتر از نام و از جایگاه

قافیه: راه و جایگاه ردیف ندارد. که: زیرا بدو: به او

فعل در مصراع اول، «راه نیابد» است.

معنی بیت: فکر و اندیشه انسان، نمی تواند او را بشناسد؛ چون خداوند، بزرگ تر و بالاتر از مکان و هر نامی است. (در مکان

نمی گنبد)

بیت (۶) ستودن نداند کس او را چو هست میان بندگی را بیایدت بست

قافیه: هست و بست ردیف ندارد. میان (کمر) بستن: کنایه از آماده شدن

«ت» در «بیایدت» ضمیر متصل فاعلی است؛ یعنی، تو باید کمر بندگی را ببندی

معنی بیت: هیچ کس نمی تواند خداوند را آن گونه که وجود دارد ستایش کند. پس باید کمر بندگی برای خدمت او ببندی و از او

اطاعت کنی.

بیت (۷) توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر، برنا بود

قافیه: دانا، بُرنا ردیف: بُود

تضاد: پیر ≠ بُرنا توانا، دانا، دانش مشتق هستند.

معنی بیت: هر کس که دانا باشد بر هر کاری تواناست. با دانش [هفتی] دل انسان پیر هم پیران می شود.

فردوسی

حکیم ابوالقاسم فردوسی توسی را، سخن سرای نامی ایران و سراینده شاهنامه، حماسه ملی ایرانیان، از بزرگ ترین سرایندهگان پارسی گو دانسته اند. به گمان بیشتر پژوهشگران امروزی، فردوسی در سال ۳۲۹ هجری قمری برابر با ۳۱۹ خورشیدی (۹۴۰ میلادی) در روستای باژ در شهرستان توس (طوس) در خراسان دیده به جهان گشود. سال زایش فردوسی در ۳۲۹ هجری قمری، از آن جا دریافته شده است که در یکی از سروده های فردوسی می توان زمان چیرگی سلطان محمود غزنوی بر ایران در سال ۳۸۷ هجری قمری (برابر با ۳۷۵ خورشیدی) را دریافت کرد.

بدانگه که بُد سال پنجاه و هشت نوان تر شدم چون جوانی گذشت

فریدون بیدار دل زنده شد زمین و زمان، پیش او بنده شد

یادداشت

A large rectangular area with rounded corners, outlined in blue, containing 25 horizontal dotted lines for writing.

فصل ۱

زیبایی آفرینش

درس اول: آفرینش، همه تنبیه خداوند دل است

حکایت: سفر

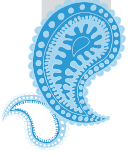
درس دوم: عجایب صنع حق تعالی

شعر خوانی: پرواز

دیده‌ای نیست نبیند رُخ زیبای تو را
نیست گوشی که همی نشنود آوای تو را

« امام خمینی (ره) »

دیده‌ای نیست نبیند رخ زیبای تو را نیست گوشی که همی نشنود آوای تو را

«امام خمینی(ره)»

معنی: پشمنی و بیور ندارد که پهرهٔ زیبای تو را نبیند و هیچ گوشی و بیور ندارد که صدای تو را نشنود. [در واقع آثار و نشانه‌های تو

قابل درک و شناخت برای انسان آگاه است.]

قافیه: زیبا و آوا ردیف: تو را

دیده‌ای: نهاد

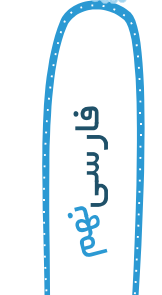
گوشی: نهاد

همی نشنود: مضارع اخباری

رخ زیبا: ترکیب وصفی

امام خمینی

امام خمینی (روح‌الله موسوی خمینی)، در مهرماه ۱۲۸۱ خورشیدی در شهرستان خمین از توابع استان اراک در خانواده‌ای اهل علم و جهاد چشم به‌جهان گشود و بعدها سکن هدایت انقلاب اسلامی را در دستان خویش گرفت و رهبر و راهنمای مردم ایران گشت و حکومت شاهنشاهی را با کمک مردم مبارز ایران واژگون نمود. امام خمینی، تحصیلات تکمیلی علوم حوزوی را در حوزهٔ علمیّه قم گذراند و پس از وفات حاج شیخ عبدالکریم حائری، مدرس فقه، اصول فقه، فلسفه، عرفان و اخلاق شناخته شد و به‌عنوان مرجع تقلید شیعیان معرفی گردید.

درس اول

آفرینش، همه تنبیه خداوند دل است

واژه‌نامه

بامداد: سپیده‌دم، اول صبح	مستمع: شنونده
لیل: شب	اسرار: رازها
نهار: روز	مرغان سحر: پرندگانی که سحرگاه آواز می‌خوانند
آفرینش: عالم هستی	غفلت: بی‌خبری
تنبیه: بیدار کردن، هوشیار کردن	الوان: رنگارنگ، جمع لون - در اصل رنگ‌ها
اقرار: اعتراف کردن	حیران: شگفت‌زده
خداوند دل: صاحب‌دل	عنب: انگور
نقش عجب: تصاویر شگفت‌انگیز	زرین: طلایی
فکرت: تفکر	حقه: صندوقچه جواهر، قوطی و جعبه
تسبیح: خداوند را به پاکی یاد کردن	مسخر: رام شده، مطیع
انعام: بخشش، نعمت بخشیدن	سعادت: خوشبختی
راست روان: روندگان راه راست	

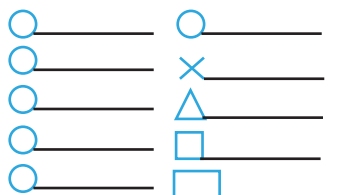
شرح بیت‌ها:

* شعر در قالب قصیده سروده شده است.

شعر زیبای «آفرینش، همه تنبیه خداوند دل است» از بخش مواعظ سعدی انتخاب شده است و اصل شعر دارای چهل و سه بیت است که تلخیص شده در کتاب به‌چاپ رسیده است. مواعظ در لغت به‌معنی پندها و اندرزها و جمع موعظه است. به‌شعرهایی که شامل اندرز و پند و نصیحت باشد، شعرهای **حکمی (مواعظ)** می‌گویند.

* قصیده، قالب شعری است که مصراع اول بیت اول با مصراع‌های دوم همه بیت‌ها هم‌قافیه است. از نظر قرار گرفتن قافیه در بیت‌ها، کاملاً شبیه غزل است. موضوع قصیده مدح و وصف و پند و اندرز است. منوچهری، فرخی سیستانی، سعدی و ناصر خسرو از قصیده‌سرایان نامی **ایران زمین** هستند.

شکل گرافیکی قصیده به این صورت است:

قصیده از نظر موضوع، درون مایه مفاهیم و از لحاظ تعداد بیت‌ها با غزل متفاوت است. قافیه‌های این قصیده: بهار، بهار، اقرار، دیوار، اسرار، بردار، خار، انار، بهار، هزار، شکرگزار و کج رفتار

بیت (۱) بامدادی که تفاوت نکند لیل و نهار خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار

تضاد: لیل ≠ نهار

جناس: بهار - نهار

معنی بیت: سرگام، زمانی که شب و روز آن یکسان است [از نظر زمانی ساعت‌های شب و روز باهم برابرند، یعنی اول فروردین] رفتن به صحرا و تماشای زیبایی‌های دشت و دمن بسیار فوش آیند و لذت‌بخش است.

بیت (۲) آفرینش، همه تنبیه خداوند دل است دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار

آرایه تکرار دارد. که: به معنی «کسی که» است (ضمیر مبهم)

خداوند دل: انسان عاقل، صاحب عقل

نکته

خداوند در مصراع اول در معنای صاحب و دومی در معنای پروردگار است.

معنی بیت: همه پدیده‌های آفرینش، وسیله‌ای است برای پیدا کردن و آگاه کردن انسان‌های فرمند و صاحب‌دل. اگر کسی با این همه نشانه، فراوان را انگار کند، آرم ناردانی است.

بیت (۳) این همه نقش عجب، بر در و دیوار وجود هر که فکر نکند، نقش بود بر دیوار

مراعات نظیر (تناسب): در و دیوار

دیوار وجود: اضافه تشبیهی

آرایه تکرار: دیوار و نقش دو بار در بیت تکرار شده است.

جناس: بر و در

عجب: عجیب (در این جا اسم جانشین صفت شده است). در واقع در معنای صفت به کار رفته است.

فکرت: به معنی یک بار اندیشیدن

نکته

«ت» در واژه فکرت، ضمیر نیست بلکه جزء خود کلمه است.

معنی بیت: با این همه نقش و نگار عجیب که بر در و دیوار عالم هستی وجود دارد، اگر کسی به خالق آن‌ها فکر نکند، مانند نقاشی روی دیوار، بی‌جان و مرده است.

بیت (۴) کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند نه همه مستمعی فهم کند این اسرار

بیت تلمیح دارد به آیه ۴۴ سوره اسراء

«تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا»

«هفت آسمان و زمین و هرچه در آن هاست خدا را به پاکی یاد می کنند. هیچ چیز نیست که به حمد و تسبیح او نپردازد، اما شما این تسبیح را نمی فهمید (در نمی یابید) و خدا به درستی بردبار و بخشنده است.»
آرایه تناسب (مراعات نظیر): بین کوه، دریا و درختان تناسب وجود دارد.
معنی بیت: همه موهوبات و کائنات در حال نیایش و تسبیح گفتن خداوند هستند؛ اما هر شنونده ای این را از درک نمی کند.

بیت (۵) خبرت هست که مرغان سحر می گویند آخر ای خفته، سر از خواب جهالت بردار؟

خبرت هست: آیا خبرداری؟

آرایه تشخیص و جان بخشی دارد.

- خواب جهالت: اضافه تشبیهی است. جهالت و نادانی به خواب تشبیه شده است.

- آرایه تناسب (مراعات نظیر) دارد، بین خواب، سحر و خفته

- جناس: سر و سحر

- کنایه: سر از خواب برداشتن، کنایه از آگاه شدن و بیداری معنوی است.

معنی بیت: آیا خبرداری که مرغان سمری (مانند بلبل و فروس) با صدای بلند می گویند: «ای کسی که فوایدی ای، سر از خواب نادانی بردار و آگاه باش.»

بیت (۶) تا کی آخر چو بنفشه، سر غفلت در پیش حیف باشد که تو در خوابی و نرگس، بیدار

- مراعات نظیر بین بنفشه و نرگس

- تشبیه: [تو] چو بنفشه، سر غفلت در پیش داشته باشی.

- تضاد: خواب ≠ بیدار

- جناس: سر و در

«بنفشه» نماد غفلت بی خبری است و «نرگس» نماد بینایی و آگاهی (دلیل نماد شدن بنفشه و نرگس، حالت ساقه های آن هاست).

سر غفلت: اضافه اقترانی

تشخیص (جان بخشی): غفلت و بیداری برای بنفشه و نرگس آرایه تشخیص ایجاد کرده است.

چو: حرف اضافه است به معنی مثل و مانند

معنی بیت: تا به کی مانند بنفشه، عمر خود را در غفلت و ناآگاهی به سر می ببری؟ حیف است که تو تمام عمر در خواب غفلت و بی خبری باشی و گل نرگس بیدار و آگاه باش.

بیت (۷) که تواند که دهد میوه الوان از چوب یا که داند که بر آرد گل صد برگ از خار

گل صدبرگ: گل هایی که برگ ها و گلبرگ های زیادی دارند. مثل گل رز و کوب و

چوب: مجاز از درخت است.

تضاد: گل ≠ خار

گل از خار برآوردن: پارادوکس یا متناقض نما

تناسب: برگ، گل، میوه، خار

جناس تام: که (به ترتیب ضمیر پرسشی و حرف ربط است)

«که» اول در مصراع اول و در مصراع دوم به معنی «چه کسی» است و «که» دوم در مصراع اول و دوم حرف ربط است.

بیت، استفهام انکاری دارد.

«دانستن» در مصراع دوم به معنی توانایی انجام کاری را داشتن است.

استفهام انکاری (پرسش انکاری) چیست؟

اگر شاعری، کلامش را به صورت پرسش (سؤال) بیان کند، به گونه‌ای که قصد او دریافت جواب نباشد؛ بلکه برای ایجاد تعجب و تأکید و تنبیه و اخطار باشد، اصطلاحاً می‌گویند آن بیت دارای استفهام انکاری است. درباره استفهام انکاری به نکته درس سوم مراجع کنید.

معنی بیت: چه کسی می‌تواند از پوب، میوه‌های رنگارنگ تولید کند و یا چه کسی می‌تواند از بوته فار، گل صدبرگ بسازد؟ (معلوم است که هیچ‌کس نمی‌تواند از پوب، میوه‌های رنگارنگ و از فار، گل و برگ بسازد).

بیت (۸) عقل، حیران شود از خوشه زرین عنب فهم، عاجز شود از حقه یاقوت انار

- حقه، جعبه کوچکی است که در آن جواهر نگه‌داری می‌شود.

یاقوت، سنگ‌گران‌قیمت به رنگ سرخ است که دانه‌های انار به آن شبیه شده‌اند و ترتیب قرار گرفتن آن‌ها در جایگاهشان مثل قرار گرفتن یاقوت در جعبه یاقوت (حقه) است.

در بسیاری از اشعار دیگر، حقه به همین معنی به کار رفته است. مثلاً حافظ در بیتی، ترکیب «حقه دهن» را آورده است. به خاطر وجود دندان‌های مانند مروارید که در جعبه دهن قرار گرفته‌اند. یا در این بیت که هر دو معنی «حقه» به کار رفته است.

صوفی نهاد دام و سر حقه، باز کرد بنیاد مکر با فلک حقه باز کرد

«حقه» به معنی نیرنگ و فریب هم می‌آید که در بیت بالا به هر دو معنی آورده شده است که در آن صورت بیت، آرایه ایهام دارد.

- مجاز: عقل و فهم، مجاز از انسان است.

خوشه زرین: ترکیب وصفی

خوشه زرین عنب

خوشه عنب: ترکیب اضافی

حقه یاقوت: ترکیب اضافی

حقه یاقوت انار

یاقوت انار: ترکیب اضافی (اضافه تشبیهی)